

ENGELLİ ÇOCUKLARIN AİLELERİNE YÖNELİK PSİKOLOJİK DANIŞMA HİZMETLERİ GEREKSİNİMİ

Yrd. Doç. Dr. Songül Tümkaya

zet: Bu makalede, engelli çocuuğa sahip ailelerin neden psikolojik danışma hizmetlerine gereksinim duydukları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu genel çerçeve de engelli çocuuğa sahip ailelerin gösterebilecekleri tepkiler ve danışma hizmetleri tanıtılmıştır. Özellikle bu tür ailelere danışma hizmetleri verirken nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Sonuta bu ailelerin problemlerinin çzmne yönelik alışmaların arttırılma gereksinimine dikkat ekilmiştir.

Anahtar Szckler: Engelli çocuklar ve aileleri, Psikolojik danışma.

Abstract: In this article, it is tried to explain that why families who have handicapped children need psychological counseling services. In this framework, reactions that families who have handicapped children can show and counseling services are explained. Especially, the question of what can be done while giving counseling services to those families is concerned. Finally, it is attracted attention to the need of increasing studies for the resolving problems of those families.

Key Words: handicapped children and their families, psychological counseling.

Engelli çocuklarla ilgili çalışmalar uzun yıllar yalnızca çocuklara ve onların ihtiyaçlarına yönelik olarak yapılmış, ailenin ihtiyaç duyduğu psikolojik danışma ve rehberlik gereksinimleri üzerinde çok az durulmuştur. Oysaki engelli çocukların sağaltımında anne-babaların ve diğer aile üyelerinin önemi oldukça fazladır.

ukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf ğretmenliği Ana Bilim Dalı

Anne-babaların engelli çocuklarını kabul etmeleri ve onları karşılaştıkları sorunlar karşısında desteklemeleri ancak belli bir bilinç düzeyine getirmekle olanaklıdır. Anne-babaların çocuklarının eğitimine katkıda bulunmaları için öncelikle kendi duygu ve davranışlarında değişiklik oluşturmaları gerekmektedir (1, 3).

Ailenin engelli bir çocuğa sahip olması, üyelerin yaşamlarını, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuğun engeli nedeniyle suçluluk ve üzüntü duymak, engelin çeşitli yönleriyle başa çıkmada yetersizlik duygusu yaşamak, uzmanların yönlendirmelerine aşırı derecede bağımlı olmak, çocuğu aşırı koruyup kollamak ya da engeli inkar etmek gibi olumsuz yaşantılar ailenin süregelen gelişimini ve işleyişini bozabilir (15). Bazı durumlarda ortaya çıkan stresin, çocuğun engelli olmasından mı yoksa bunun yarattığı üzüntü duygusundan mı kaynaklandığını belirlemek oldukça zor olmaktadır.

Engelli çocuklara sahip olan ailelerin yaşadığı değişiklikler, verdikleri tepkiler, uyum düzeyleri ve çocuklara yönelik tutumlarıyla ilgili olarak yapılan araştırma sonuçlarında aile tepkilerinin çoğunlukla ilk aşamada; şok, inkar-yalanlama, depresyon, ikinci aşamada; çocuğa karşı karmaşık duygular, suçluluk, kızgınlık, utanma duygusu, üçüncü aşamada; pazarlık etme, kaygı, hayal kırıklığı, çevredekilerin tutumuyla yüzleşmekten kaçınma, kendine güven ve saygı duymada azalma, başkalarını suçlama veya kabul etme gibi duygular şeklinde gösterildiği ortaya çıkartılmıştır (6). Çocuğa yönelik tutumlarda ise, otoriter, aşırı koruyucu ya da hoş görülü, sevecen ve ilgili, reddedici veya duyguları bastırmaya yönelik tutumlar ağırlık kazanmaktadır (15).

Çocuğun yaşamındaki en etkili toplumsallaşma birimi ailedir. Anne-babanın ve aile içindeki diğer bireylerin çocukla olan etkileşimi onun aile içindeki yerini belirler. Çocuğa yöneltelen davranış ve ona karşı geliştirilen tutum; bu ilk yaşantıların oluşturulmasında önem taşır. Genellikle aileler, çocuğun engelini kabul etmedikleri için rehberlik uzmanlarıyla işbirliği yapmaktan kaçınma eğilimindedirler. Bunun için de aileye erişip sorunlara çözüm bulmak rehberlik hizmetlerinin görevlerinden bir tanesi olmalıdır (10).

Engelli çocuğun yaşama hazırlanması açısından ilk kez böyle bir durumla karşılaşan ailenin bu sorununu nasıl çözeceği ve nasıl çözmesi gerektiğini bilmemesinden dolayı bu konudaki görev psikolojik danışma ve rehberlik uzmanlarına düşmektedir (14).

Kuzgun (7) anne-babalara rehberlik etme gereğini açıklarken sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan da yetersiz olan bu aileleri bilinçlendirmenin önemi ve gereğine dikkat çekmiştir.

Bu konuda çalışmalar yürüten Stewart (13) engelli çocuğa sahip ailelere verilecek aile danışmanlığı yöntemlerini üç kategoride toplamaktadır. Bunlar; 1) Aileyi çocuklarının durumuna ilişkin gerçekler konusunda bilgili kılmak, 2) Aileye kendi ve çocukların problemleriyle başa çıkabilmeleri ve anlayabilmeleri için psikoterapi programlarıyla yardımcı olmak 3) Çocuklarını etkili olarak yönetmeleri ve öğretim becerilerini geliştirmeleri için ailelere öğretim programlarını vermek.

Son yıllarda uzmanlar engelli çocuğa ve ailesine yönelik verilen hizmetlerde ailenin bir bütün olarak ele alınması konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bu nedenle engelli çocukların ailelerine yönelik yaklaşımlar temel üç ortak noktada birleşmiştir. Bunlar; bilgi verici yaklaşımlar, psikoterapi yaklaşımları, anne-baba eğitim programları olarak üç grupta toplanmaktadır. Bilgi verici yaklaşımlar engelin türü ve doğası ile ilgili etkenler konusunda anne-babanın aydınlatılmasını amaçlamaktadır. Psikoterapi yaklaşımları duygusal güçlüklerle bağlı olarak anne-babaların yaşadıkları çatışmaları anlamalarına ve çözmelerine yardımcı amaçlamaktadır. Anne-babanın çocuklarıyla iletişimlerinde etkili olmalarını sağlayan teknikleri ve becerileri öğrenmelerini amaçlayan anne-baba eğitim programlarıdır. Bunlar birbirlerini tamamlayan bir zincirin halkalarıdır. Ailenin mevcut durumuna, problemlerine ve gereksinimlerine bağlı olarak bu yardım yöntemlerinden birisine ya da hepsine başvurabilir (8).

Kübler (Akt. 14)'e göre engelli bir çocuğa sahip aileler kendilerine özgü bir kaygıyı, gerilimi yaşamaktadırlar: Bu da engelli bir çocuğa annelik-babalık etme kaygısıdır. Aileler çocuklarının nasıl olmasını istediklerine ilişkin çeşitli beklentilere sahiptir. Bu beklentiler ve dilekler engelli bir çocukta var olan güçlerle çelişki yaratmaktadır. Aile böyle bir çocuğun doğmasıyla çok karmaşık bir psikolojik durum içine girmektedir.

Yaşanan hayal kırıklıkları ve umutsuzluk duyguları, engelli çocuklara sahip ailelere verilmesi gereken psikolojik danışma hizmetlerini daha da önemli kılmaktadır.

Engelli çocukların ailelerine yapılacak danışma hizmetlerinin bu alanda bilgili ve deneyimli uzmanlar tarafından verilmesi gerekmektedir. Verilecek danışma hizmetlerinin odağı ise, anne-babaların problemlerini çözmek için

gerekli uygun tutum ve becerilerini geliştirmelerine yönelik öğrenim sürecinden oluşturulmalıdır. Danışma sürecinde aile içi uyumun ve bütünlüğün sağlanması, anne-baba ve çocuk arasındaki etkileşimin artırılması hedeflenmelidir (13). Engelli çocuk yalnızca anne-babayı değil, ailedeki diğer tüm bireyleri de etkiler. Bu nedenle anne-babaya verilecek danışma hizmeti aynı zamanda diğer aile üyeleri arasındaki ilişkileri de iyileştirici bir rol oynar.

Psikolojik danışmada ilk aşama ailenin durumlarını nasıl algıladıklarını fark etmelerini sağlamaktır. Aileler ancak bu durumu açıkça anlayıp kavradıktan sonra ikinci aşamada gerçekçi stratejiler belirleyebilirler ve belirledikleri bu stratejileri de günlük yaşamlarında uygulamaya koyabilirler. Son aşamada da anne-babalar uyguladıkları stratejilerin sonuçlarını değerlendirirler. Amaçlarına ne derece ulaştıklarını, eğer ulaşamamışlarsa bunun nedenlerini araştırırlar (5).

Ailelere hizmet veren danışmanların, güven ortamı sağlama, empati kurma, açık fikirli olma ve destekleme becerilerine sahip olması gerekmektedir (5). Genellikle ailelerin çocuğun engeli ortaya çıktıktan sonra bu durumu kabul edinceye kadar beş aşamadan geçtikleri ifade edilmektedir. Bunlar aynı zamanda anne-babaya verilecek danışma hizmetlerinin içeriğini de oluşturmaktadır. Bu aşamalar: 1) Çocukta bir problemin varlığının fark edilmesi, 2) Gerçek problemin belirlenmesi, 3) Problemin nedeninin aranması. 4) Probleme çözüm bulmaya çalışmak ve 5) Engelli çocuğun kabul edilmesidir (9).

Çocukta davranış bozukluklarının görülmesi, evde ve okulda uyum problemleri yaşaması, derslerinde başarısız olması aileye onda bir sorun olduğunu fark ettirir. Eğer bu sorun olağandışı bir durumsa aile öncelikle paniğe kapılır ya durumu inkar etme ve yalanlama yoluna gider ya da aşırı bir koruyuculuk tepkisi gösterir. Dünyaya gelen çocuğun anne-baba beklentisine uygun olmamasından doğan nedenlerle aile çocuğun durumunu inkar ederek ruhsal çatışmalarını, hayal kırıklıklarını ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan bunalımlarını hafifletmek için çocuklarını normal bir çocuk olarak görmeye çalışırlar. Fakat ikinci aşamada durumu kabul etmekten başka çareleri kalmadığında, umutları yok olabilir, yetersizlik duygusu yaşayabilir ve derin bir üzüntü hissedebilirler. Üçüncü aşama hem kendilerini rahatlatmak, hem de ileride tekrar aynı sorunu karşılaşmamak için problemin kaynağını bulmaya yönelirler. Bazen çocuklarının bu şekilde dünyaya gelmesinde kendi yanlış davranışlarının etkisi olduğunu kabul edip ortaya çıkan durumun sorumluluğunu gerçekçi bir şekilde alabilirler.

Durumun kaynağını bulan ve kabullenen aileler artık bir are arayışına girerler. Bunun için uzmanlardan gelecek önerilere açık olurlar. Son olarak da çocuklarını sahip oldukları tüm özellikleriyle olduğu gibi kabul etme ve onlara değer verme sürecine girerler (9).

Engelli çocuğu olan aileler çoğunlukla benzer tepkiler verirken bazı durumlarda da farklı tepkiler de gösterebilirler. Gösterilecek tepkiler, anne-babanın kişilik özellikleri, sosyo-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, çevredeki diğer kişilerin yaklaşımı, sahip olunan olanaklar ve bunlardan yararlanabilme düzeyine göre değişebilir. Bu ailelerin yeni duruma uyum sağlamaları çok kolay değildir. Bu yüzden verilecek danışma hizmetinden önce danışmanın ailelere ilişkin sosyo-demografik özellikler ve kullandıkları başa çıkma mekanizmalarından haberdar olması problemin çözümüne daha çok katkı sağlayabilir.

Cutter ve Miller (Akt. 4)'e göre psikolojik danışma yardımı almayan ailelerin geliştirebileceği savunma mekanizmaları üç Şekilde olabilmektedir. İlkinde aile çocuğun engelini inkar ederek onun normal olduğu konusunda ısrarcıdır. İkincisinde yolunda gitmeyen bir Őeyler olduğunun farkındadır, bunu kabul eder ama çocukla ilgili teşhisin kendilerini rahatsız etmeyen kısmına yönelirler. Bu onlar için daha rahatlatıcıdır. Üçüncüsünde de aile tanıyı aşırı bir Şekilde kabullenir ve elinden geleni yaptığına inanır.

Engelli ocuğa ilişkin sorunların daha çok yaşandığı risk dönemlerinde (okula başlama, ergenlik, yeni bir kardeşin dünyaya gelmesi vb.) aile içi çatışmalar daha yoğun bir Şekilde yaşanmaktadır. Bu dönemde verilecek danışma hizmetleri anne-babanın o zamana kadar çocuklarına yönelik taşıdıkları olumlu ve olumsuz duyguların açığa çıkartılmasına ve duygularının olumlu bir Şekilde yeniden yapılandırılmasına önemli katkılar sağlayabilir. Danışmanlar ailelere, ifade etmekte zorlandıkları öfke, suçluluk, düşmanlık gibi duygularını açığa çıkartmaları konusunda fırsatlar vererek onların soruna daha gerçekçi yaklaşmalarına destek sağlamış olurlar. Destekleyici yaklaşımda anne-babalar sulanmayacakları ve yargılanmayacakları yönünde bir güvene sahip olmalıdırlar. Bu nedenle danışmanlar bu ailelere kendilerini özgürce ifade edebilecekleri ve güven duyacakları bir ortam sağlamalıdırlar. Burada danışmanların dikkat etmeleri gereken bir başka nokta da anne-babaları yalnızca engelin nedenlerini arama konusuna takılıp kalmadan çocukları için neler yapabilecekleri konusunda da harekete geçirmektir.

Kuşkusuz engelli çocuklara sahip ailelerle çalışan danışmanların en çok zorlanacakları nokta anne-babalara çocuklarının engelli olduğu gerçeğini

kabul ettirmek olacaktır. Bu yüzden ilk oturumlar da anne-babaların engelli bir çocuğa sahip oldukları gerçeğini kabul etmelerine yardımcı olabilmek için, engelli çocuğa sahip tek ailenin kendileri olmadığını hissettirmek, aynı duyguları yaşayan pek çok ailenin varlığından söz etmek yararlı olabilir. Verilecek danışma hizmeti sadece anne-babayı değil varsa diğer aile fertlerini de kapsamalıdır. Çünkü anne-babalar kadar evdeki diğer kişilerin de engelli çocukla kuracağı ilişkiler önem taşımaktadır. Bazı durumlarda aile tüm hayatını engelli çocuğun gereksinimleri üzerine kurar ya da engelli çocuğu aileyi birleştiren bir psikolojik dayanak olarak görebilir. Her iki durum da uygun olmayan tepkileri temsil eder. Bu durumlarla karşılaşan danışmanlar öncelikle ailelerin engelli çocuklarının gereksinimlerini karşılamaları dışında diğer aile üyelerine karşı da sorumlulukları olduğunu ve kendilerine özgü gereksinimleri de ihmal etmemeleri gerektiğini hatırlatmalıdırlar. Ayrıca danışmanlar anne-babaların problemlerle başa çıkmada kullandıkları mekanizmaların neler olduğunu bilmeli ve bunları uygun mekanizmalara dönüştürmelidirler (2, 12).

Genellikle aileler sahip oldukları sorunların çözümünde başvuracakları toplumsal kaynaklardan haberdar olamamaktadırlar. Bu durumda anne-babalara yaşadıkları sorunun çözümünde yararlanabilecekleri tıbbi, psikolojik, eğitsel ve ekonomik kaynakların tanıtılması görevi danışmana düşmektedir. Bu yüzden danışmanın önemli görevlerinden biri de aileye, yardım veren toplumsal kurumlar hakkında bilgi vermek ve bunlardan nasıl yararlanacaklarını göstermek olmaktadır.

Engelli çocuğa sahip ailelere verilecek danışma hizmetlerinde şu ilkelere dikkat edilerek danışma yapılmalıdır:

- 1) Her şeyden önce danışma hizmeti verilecek ailenin gereksinimleri ve değerleri çok iyi bilinmelidir. Ailenin daha önceden danışma sürecine yönelik sahip olduğu olumsuz yaşantılar varsa önce bunlar üzerinde durulmalı, öncelikle olumsuz savunma mekanizmaları ve direnci ortadan kaldırılmalıdır
- 2) Aileye verilecek danışma hizmeti sürekli olmalıdır. Yardım sadece belli bir zamanda verilir sonlandırılmamalı, ihtiyaç duyulabilecek tüm gelişim dönemlerine yayılmalıdır.
- 3) Psikolojik danışma sürecinde aile tüm fertleriyle bir bütün olarak ele alınmalı ve problemin çözümünde tüm aile ile işbirliği yapılmalıdır.

Bunların gerçekleştirilebilmesi için ailedeki üyelerin böyle bir yardıma açık ve işbirliğine hazır olması gerekir. Engelli çocuğun varlığı tüm aile üyelerini etkilediğinden ve yeni gereksinimleri ortaya çıkardığından dolayı

sorumluluklar bireylerin özelliklerine göre uygun şekilde dağıtılmalıdır. Yalnızca tek kişiye yüklenen sorumluluk zamanla o kişinin yıpranması, diğer kişilerle ilişkilerinin bozulması sonunda da fiziksel ve duygusal açıdan tükenmesine yol açabilir. Bunların önlenmesi içinse, verilecek danışma hizmetinde, aile üyelerinin gerçekçi beklentilere sahip olmalarını sağlamaya, kendi kişiliklerini geliştirecek ve kaynakları en üst düzeyde kullanabilecek yeterliliği kazandırmaya, birbirlerini destekleyici ve anlayışlı bir tutum geliştirmeye ve uygun başa çıkma stratejilerini öğretmeye, güveni arttırmaya odaklanmak gerekmektedir (2).

Engelli çocuğa sahip ailelere verilebilecek danışma hizmetleri bireysel olabileceği gibi grup çalışması şeklinde de olabilir. Bireysel görüşmelerde aileler her zaman kendi duygu ve düşüncelerini kolaylıkla dile getiremeyebilirler. Bu durum daha çok kendilerini suçlayan veya yardıma direnç gösteren aileler de görülebilir. Bu nedenle bazı aileler için bireysel danışmadan çok grupta danışmanlık hizmeti daha yararlı olabilir. Çünkü grup içinde aileler, bu sorunu yaşayan tek aile olmadıklarını görme ve benzer durumda olanların yaşadıkları duyguları, deneyimleri paylaşma olanağını elde ederler. Benzer yaşantıları ve deneyimleri paylaşan anne-babalar birbirlerinden güç alarak rahatlayabilirler. Umutları ve olumlu düşünceleri artabilir. Grupla danışma hizmeti verecek danışmanlar, grubun bu olumlu etkisinden yararlanabilmek için oturumları önceden iyi planlamalı ve ailelerin rahatlıkla kendilerini açmaları için güven verici ortamları hazırlamalıdır (11).

Toplumumuzda sayıları küçümsenmeyecek oranda engelli çocuklara sahip aile oldukça fazladır. Bu nedenle engelliler ile ilgili düzenlemeler yapılırken, sadece engellinin değil, onun içinde yaşadığı ailesinin gereksinimlerini de dikkate alınmalıdır. Tıbbi, ekonomik ve eğitsel yardım kadar psikolojik destek de öncelikli olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, engelliler ailelerinin desteğine yaşamları boyunca büyük bir ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda da ruh sağlığı açısından bozulmuş ve engelliye bir yük olarak algılayan aileler, hiçbir zaman uygun desteği veremeyecek ve hatta kendileri de yeni bir sorun kaynağı olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Akkök, F. "Özürü Çocukların Eğitiminde Aile Rehberliği", **Özel Eğitim Dergisi**, C. 1, S. 1, 1991, s. 54-56.
2. Boyer, P.A. "The Role of the Family Therapist in Supportive Services to Families with Handicapped Children", **Clinical Social Work Journal**, V.14, N. 3, 1986, p. 250-261.
3. Cebiroğlu, R. **Geç Gelişen ve Güç Öğrenen Çocuklar Bakım Öğretim Tedavi**, İstanbul, 1976.

4. Christensen, B., De Blassie, R.R. "Counseling with Parents of Handicapped Adolescents", **Adolescence**, V.15, N. 58, 1980, p.397-407.
5. Davis, H. "Counseling Parents of Children who have Intellectual Disabilities", **Early Child Development and Care**, V. 22, 1985, p. 19-35.
6. Gargiulo, R. M. **Working with Parents of Exceptional Children: A Guide for Professionals**. 1985. Boston.
7. Kuzgun, Y. "Özürli Bireylere Rehberlik", **Özel Eğitim Dergisi**, C. 1, S. 1, 1991, s. 10-16.
8. Küçüker, S. "Özürli Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri", **Özel Eğitim Dergisi**, C. 1, S. 3, 1993, s. 23-29.
9. Naidoo, R. M. "Counseling Parents with Handicapped Children", **Projective Psychology**, V. 29, N. 1, 1984, p. 13-17.
10. Özgür, İ. **Eğitilebilir Zihinsel Özürli Çocukların Ana-Baba Eğitiminin Ana-Baba ve Çocuk Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, Adana.
11. Peterson, L. E., Kelleer, C. C. "Working with Parents of Disturbed Adolescents: A Multifaceted group Approach", **Child Welfare**, V. 66, N. 2, 1987, p. 139-148.
12. Seligman, M. "Handicapped Children and Their Families", **Journal of Counseling and Development**, V. 64, 1985, p. 274-277.
13. Stewart, J.C. **Counseling Parents of Exceptional Children**, 2'nd Edition, Charles E. Merrill Publishing Company, 1986, Columbus.
14. Ünlü, S. **Engelli Çocuğu Olan Ailelere Rehberlik**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 331, 1989, Eskişehir.
15. Werth, L. H., Oseroff, A.B. "Continual Counseling Intervention: Lifetime Support for the Family with a Handicapped Member", **The American Journal of Family Therapy**, V.15, N. 4, 1987, p. 333-342.